

М. М. Скорик,

кандидатка філософських наук, старша наукова співробітниця,
директорка,

Київський інститут гендерних досліджень,

E-mail: kgsi.org@gmail.com

ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4780-8261>

Огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009–2021. Частина II. Недержавні / неурядові донорські й місцеві громадські ініціативи гендерних вимірювань

Друга частина дослідження містить опис та аналіз національних практик гендерного вимірювання, ініційованих в Україні міжнародними донорськими організаціями з 2009 року. З'ясовано, що безперечним фокусом уваги міжнародних донорів (п'ять із шести інструментів, розроблених у цей період) стали вимірювання, які стосувалися місцевого рівня. Ні загальнонаціональні, ні галузеві вимірювання не мали подібної зацікавленої підтримки донорів. Завдяки цим розробкам зроблено окремі кроки вперед: запропоновано кілька продуманих і добре структурованих інструментів із числа нещодавніх та розроблених фахівцями з-поза України; також запропоновано обдуману структуру напрямів для гендерного вимірювання.

Водночас усі розроблені для місцевого рівня інструменти: 1) не корелювали й не мали зв'язку з попередніми розробками (кожен з них розроблявся автономно та з чистого аркуша); 2) п'ять із шести з них не передбачали чіткого зв'язку з загальнонаціональними гендерними вимірюваннями, формуючи цим розрив між результатами місцевих вимірювань та загальнонаціональними, роблячи їх несумірними; 3) не передбачали, за винятком гендерного паспорта Асоціації міст України, регулярності їх застосування, продовжуючи цим негативну тенденцію іррегулярності гендерних вимірювань, а також не пропонували створення відповідних органів; 4) не передбачали у складі розробників таких інструментів представників профільних академічних і наукових інституцій. Серед розробників безумовно переважають громадські активістки та їх координаторки з міжнародних допомогівих організацій; крім того, склад розробницьких груп є нечисленним. Це спричинює недотримання наукових процедур при розробці інструментів та при власне вимірюваннях і ставить під сумнів об'єктивність отримуваних з їх допомогою результатів. Також це призводить до витіснення гендерних питань на маргінес національної наукової та освітянської практики, позбавляючи можливостей інтегрувати гендерні опції у фахову діяльність академічних середовищ. Саме через виключення академічної спільноти з процесів розробки інструментів гендерного вимірювання, в Україні ніяк не вдається вийти на таке незамінне джерело гендерованих даних, як дослідницькі дані.

Зроблено висновки про накопчений Україною серйозний досвід національних гендерних вимірювань, а також досвід ініціювання груп активних громадян, готових здійснювати такі вимірювання для цілей їхньої громади, області, міста, зокрема для покращення соціальної ситуації в них. Вказано на потребу переходу до наступного етапу – професіоналізації гендерних вимірювань, їх здійснення на твердому професійному ґрунті й інтегрування у діяльність професійних статистичних, соціологічних, управлінських спільнот та інституцій.

Ключові слова: *гендерна рівність, політика гендерної рівності, гендерні вимірювання, гендерні вимірювання на місцевому рівні, галузеві гендерні вимірювання, інструменти гендерного вимірювання, дезагреговані за статтю дані, гендерні показники, гендерна статистика.*

У першій частині огляду ми розглянули урядові практики вимірювань гендерної нерівності з фокусом на мандаті, можливостях і відповідальності уряду в упровадженні політики рівності в Україні та моніторингу ефективності її результатів [1]. Другу частину огляду присвячено ініціативам з гендерних вимірювань, започаткованим переважно допомогівими організаціями з мандатом

працювати в Україні та рідше – українськими жіночими організаціями.

На відміну від ініційованих урядом, неурядові гендерні вимірювання стосувалися переважно місцевого, а не національного рівня; і менше орієнтувалися на виключно статистичні дані, шукаючи інші джерела. Крім того, робота з вибору й апробації ключових доменів (сфер, галузей) гендерної політики, що мали підлягати вимірюванню й отриманню фіксованих показників, так само від-

бувалася переважно на ґрунті цих ініціатив, хоча такий вибір і був переважно невідомим (інтуїтивним). Тим не менше, зроблена робота була і цікавою, і корисною, наприклад: дозволила протестувати прийнятну кількість доступних показників, придатних для застосування до поточної гендерної політики області/громади/міста; посприяла консенсусу щодо напрямів (сфер), які варто і слід вимірювати; виявила проблеми з критичною нестачею дезагрегованих за статтю даних на рівні громад та ін. Загалом таких ініціатив в Україні було шість, причім як масова практика вони розпочалися у 2015 році й тривають дотепер.

Попередню практику підготовки гендерного паспорта області, часто також ініційованого місцевою жіночою організацією чи її окремою експерткою, висвітлено у попередній частині дослідження і в цій частині вона не розглядається через тісну, часто партнерську співпрацю з місцевими облдержадміністраціями у цьому процесі.

Отже, йдеться про ініціативи з розроблення та підготовки:

1) гендерної мапи України від Жіночого консорціуму України, 2010 рік;

2) Українського барометра дискримінації для Уповноваженого Верховної Ради України (далі – ВРУ) з прав людини від Інституту прикладних гуманітарних досліджень, 2016 рік;

3) 33 показників шаблону гендерного портрета громади від програми “U-LEAD з Європою”, 2018 рік;

4) концепції гендерного паспорта й гендерної паспортизації районів та об’єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) від Асоціації міст України, 2019–2021 роки;

5) індикаторів для України до Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад від Ради європейських муніципалітетів та регіонів, 2018–2021 роки;

6) шести індексів інструментарію оцінки та розвитку для вимірювання гендерної рівності в об’єднаних територіальних громадах від Національного демократичного інституту міжнародних відносин (США), виконані за Проектом DOBRE, 2019–2021 роки.

Охарактеризуємо ці ініціативи детальніше. Під час проведення огляду особливу увагу звертатимемо на їх структуру, обрані для вимірювання домени та характер пропонованих показників. Цю частину огляду завершимо висновками, що підсумують вказані параметри за всіма шістьма ініціативами.

Гендерна мапа України, 2010 рік. Це перша з неурядових ініціатив, що вийшла з середовища жіночих організацій та спиралася на місцеву правозахисну практику. Її метою було презентувати гендерну (не)рівність у цифрах. Розробниці вказували, що гендерну мапу – портал – розроблено для спеціалісток(тів), які працюють у державному

адмініструванні, громадських організаціях, наукових установах та у своїй діяльності вирішують різноманітні проблеми становища жінок і чоловіків.

Побудова мапи передбачала роботу як на загальнонаціональному рівні, так і на рівні області. Очікувалося, що за допомогою порталу користувачки зможуть створювати свої графіки і карти з необхідною їм статистичною інформацією з розбивкою за областями, статтю і роками. Гендерна мапа надавала офіційну статистичну інформацію Державного комітету статистики України (табл. 1, наведено за матеріалами, наданими Київському інституту гендерних досліджень Жіночим консорціумом України [2]). Крім того, мапа передбачала можливість отримати на порталі гендерно диференційовану статистичну інформацію з додаткових джерел. І, що важливо, вона була інтерактивною: передбачала зворотний зв’язок з користувачками(чами) гендерних даних, надаючи їм можливість запропонувати свій варіант гендерного індикатора з допомогою форм зворотного зв’язку, а також поповнити мапу даними щодо своєї області чи району.

Загалом елементи структури мапи – тематичні модулі, за якими представлені статистичні показники, – є найближчими до правозахисної і моніторингової практики жіночих організацій. Тому йдеться про невелику кількість показників за невеликою кількістю дібраних тем.

Зазначений проєкт реалізовувався у 2010–2012 роках і був припинений, оскільки не отримав подальшу підтримку донорів.

Показники Українського барометра дискримінації для Уповноваженого ВРУ з прав людини, 2016 рік. Ще одна вагома спроба місцевого вимірювання гендерної дискримінації відбулась у 2016 році завдяки ініціативі з розробки Українського барометра недискримінації для офісу Уповноваженого ВРУ з прав людини [3]. Ця розробка стоїть особняком у практиці гендерних вимірювань в Україні з кількох причин.

По перше, вона була заявлена як комплексна, тобто така, що вимірює дискримінацію за багатьма ознаками. Це дуже цікавий і довгоочікуваний підхід з огляду на потребу протидіяти множинній дискримінації в Україні. По-друге, вона спрямовувалася на правозахисну практику секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його представників (офісу Омбудсмена) і неурядових правозахисних організацій, а не на структурні виміри дискримінації, фіксовані статистично. А отже, Барометр потенційно був спроможним візуалізувати статистично невидимі види дискримінації меншин. Це дуже вирізняло зазначений підхід із кола національних гендерних вимірювань, котрі практично не виходили і не могли вийти за межі, детерміновані рамками даних наявної офіційної статистики. По-третє, Барометр

Гендерна мапа України: структура та показники

Загальні демографічні індикатори	Представництво жінок і чоловіків в органах влади	Індикатори доходів	Освіта, наукова діяльність	Охорона здоров'я	Правоохоронна сфера
I	II	III	IV	V	VI
1. Середній вік населення. 2. Очікувана тривалість життя при народженні. 3. Розподіл померлих. 4. Розподіл постійного населення за основними віковими групами: – вік, молодший за працездатний; – працездатний вік; – вік, старший за працездатний	1. Кількість державних службовців: – керівні працівники; – спеціалісти. 2. Кількість посадових осіб місцевого самоврядування: – керівники; – спеціалісти	1. Економічна активність. 2. Зайняті економічною діяльністю. 3. Безробітні. 4. Середньомісячна заробітна плата.	1. Кількість студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації. 2. Кількість учнів денних загальноосвітніх навчальних закладів. 3. Кількість учнів, слухачів ПТНЗ. 4. Кількість докторів наук. 5. Кількість кандидатів наук	1. Захворюваність на розлади психіки та поведінки. 2. Кількість абортів у жінок різних вікових категорій. 3. Кількість ВІЛ-інфікованих. 4. Кількість жінок, смерть яких пов'язана з вагітністю. 5. Кількість живонароджених та мертвонароджених дітей	1. Кількість випадків домашнього насильства. 2. Кількість осіб, засуджених за скоєння злочинів

був заявлений як методика – базовий (стандартний) інструмент “оцінювання рівня дотримання антидискримінаційних стандартів в Україні”. Загалом методика розробляється тоді, коли потрібно швидко та масово застосувати певний підхід без залучення вузькопрофільного(них) фахівця(ців), а просто проінструкованими людьми, й отримати гарантований результат.

За задумом розробників, цей інструмент можна застосувати для:

- реалізації моніторингових повноважень офісу Уповноваженого ВРУ з прав людини;
- здійснення досліджень з моніторингу дискримінації правозахисними неурядовими організаціями;
- здійснення секторальних досліджень органами державної влади в окремих сферах, щодо окремих груп або щодо окремих захищених ознак, для потреб розробки державної політики з урахуванням антидискримінаційних стандартів та оцінювання ефективності такої політики;
- проведення наукових досліджень з цієї тематики.

Однак, як впливає вже з переліку причин, йдеться про методику соціологічного дослідження з питань дискримінації, а не методику її моніторингу чи оцінки, як це заявлено у назві. І справді, розробники Барометра пішли шляхом організації масового соціологічного опитування, що склало ядро Українського барометра – комплексної методики оцінювання стану дотримання принципу недискримінації. Очевидно, що вартісний та ресурсозатратний шлях масового соціологічного опитування, а саме його пропонує Барометр за основу методики, є недоступним для всіх, окрім

великих спеціалізованих фахових соціологічних організацій. Відповідно, як методика ця пропозиція не спрацювала. І справді, розробники застосували її лише раз, у 2016 році, і як пілотний варіант. Надалі її вже жодного разу не застосовували.

Так само не спрацювала й друга з трьох важливих опцій, заявлених Барометром. Комплексний підхід до дискримінації як множинної у цій методиці теж не був зреалізований. Таку комплексність може забезпечити інтерсекційний підхід або його аналоги (наприклад GBA+), проте соціологи – розробники Барометра про подібні підходи, схоже, просто не знали. А втім, ця перша спроба вийти за межі прокрустова ложа структури офіційної державної статистики та попрацювати з видами дискримінації була дуже надихаючою і багатою на результати. Зокрема, автори Барометра взяли зібрати інформацію щодо ситуацій недотримання антидискримінаційних стандартів в Україні, а ідентифікацію й оцінку поширеності основних дискримінаційних практик заклали у свою методику. Завдяки цьому їм вдалося вийти на серйозну розмову про пріоритетні сфери, в яких відбувається дискримінація в умовах України, і це було зроблено уперше (!).

Нагадаємо, що впродовж років ці пріоритетні сфери здавались активісткам та експерткам з жіночих організацій інтуїтивно ясними. Тому в структурі кожного гендерного портрета впродовж років повторювалась одна й та сама схема: демографія – зайнятість – охорона здоров'я – освіта, оскільки саме цей розподіл, ця градація пріоритетних сфер була закладена в системі офіційної статистики ще з часів радянщини. Водночас розробники Барометра у своїй методиці передбачали:

– визначення поширеності дискримінації за базовими захищеними ознаками (ідентифікацію груп підвищеного дискримінаційного ризику);

– визначення власне сфер підвищеного ризику дискримінації, що має сенс (і значний) у застосунку щодо прав жінок;

– оцінку правових та інституційних інструментів із забезпечення рівності, чого доти не пропонував ніхто.

Загалом роботу з виділення сфер підвищеного ризику дискримінації, виконану авторами Барометра, ми розцінюємо як дуже корисну і вчасну. Крім того, вони окремо розглядали підстави для виділення цих сфер, оскільки в них, за думкою розробників Барометра, мають виявитися відмінності у поширеності дискримінаційних практик. Виокремлення сфер здійснюється за такими ознаками: наявність підвищених ризиків дискримінації;

поділ на приватну і публічну сфери (автори розуміють їх у власному, не в узвичаєному в гендерній теорії слововживанні); наявність стійких стереотипів масової свідомості, маркування певних сфер як “дуже нерівноправних”; наявність специфічних процедур надання послуг чи здійснення певних видів діяльності [3, с. 11].

Звичайно, це не зовсім відповідає розумінню ключових сфер, виділених у відомих правозахисних документах, наприклад у Пекінській декларації та Платформі дій. Критерії їх виділення так само є своєрідними й можуть бути обговорені. Але це перша спроба і прецедент початого обговорення; що само по собі дуже цінно. Послугуючись названими критеріями, розробники Барометра загалом виділяють такі сім сфер (секторів, стандартних ситуацій) та їх конкретне наповнення (табл. 2, за даними [3]).

Таблиця 2

Ключові сфери Барометра, в яких фіксується дискримінація, та їх наповнення

Праця та зайнятість	Освіта	Медицина	Адміністративні послуги	Доступ до товарів і послуг	Житло	Соціальні контакти
I	II	III	IV	V	VI	VII
1. Пошук роботи, спілкування з потенційним роботодавцем і прийом на роботу (укладання трудової угоди). 2. Отримання службового підвищення (посада, кваліфікація, розряд тощо). 3. Встановлення рівня зарплати на умовах, що не є дискримінаційними (аналогічно оплаті праці інших працівників з таким самим рівнем кваліфікації, досвідом роботи тощо). 4. Можливість підвищити кваліфікацію (участь у тренінгах, курсах тощо). 5. Умови праці. 6. Ситуації припинення трудових відносин (звільнення, скорочення тощо). 7. Стосунки з керівництвом. 8. Стосунки з колегами по роботі	1. Отримання освітніх послуг (школи, технікуми, університети тощо)	1. Отримання медичних послуг (лікування, аналізи, довідки тощо)	1. Отримання адміністративних послуг в органах влади (оформлення документів, отримання дозволів, довідок тощо). 2. Оформлення та отримання соціальних послуг / виплата допомоги / отримання довідок тощо. 3. Контакти з правоохоронними органами (поліція, прокуратура, СБУ): – звернення із заявами; – перевірки; – затримання; – притягнення до відповідальності тощо	1. Відвідування закладів громадського харчування та розважальних закладів. 2. Відвідування торговельних закладів (магазинів, ринків тощо). 3. Отримання банківських послуг (кредити, відкриття рахунків, депозити тощо)	1. Оренда (купівля-продаж) квартир, будинків, приміщень	1. Спілкування із сусідами, побутові контакти

Окрім роботи над виділенням ключових сфер, в яких фіксується дискримінація, автори Барометра

визначали й другу надважливу складову – показники. Вони, як і авторки згаданої вище “Гендерної

статистики України...” 2009 року, також вказали на потребу “мати систему показників, що відображають сутнісні ознаки (дискримінаційної – М. С.) ситуації”, а не вимірювати її довільно чи наосліп, та окремо наголосили, і це дуже цінно, що власне “показники утворюють рамки моніторингу”, а вся його методологія – методи збирання даних та їх інтерпретація – базується на однозначності й незмінності системи показників [3, с. 10].

Зазначимо, що запропоновані Барометром показники не є колекцією, зібраним, переліком в узвичаєному в Україні розумінні, як наприклад, показники, застосовані в гендерному портретуванні. Автори Барометра відразу вказали, що їх система показників має обмеження. Так, вона виключає структурні показники, які вимагатимуть автономного дослідження законодавства та/або інституційної системи протидії дискримінації, а також не повністю застосовує показники процесу, відображені у Барометрі лише в частині використання населенням наявних інституційних засобів захисту

[3, с. 10]. Тим не менше, це цікава спроба вибудувати національну систему антидискримінаційних показників, що передбачала такі структурні блоки (табл. 3, укладено авторкою за [3, с. 11–13]):

- захищені ознаки (згідно із законодавчо визначеним переліком);
- сфери та стандартні ситуації;
- показники дискримінаційних практик;
- показники особистого досвіду;
- показники реагування на ситуації дискримінації;
- показники рівня антидискримінаційної культури суспільства.

При цьому захищені ознаки склали основу операційної моделі Барометра. Хоча на 2015 рік українське законодавство вже мало повний перелік захищених від дискримінації ознак [4, стаття 2-1], розробники Барометра пріоритетно включили до них наведені нижче (табл. 3, наведено авторкою за [3, с. 11]).

Таблиця 3

Система показників дискримінації Барометра

Блоки показників	Власне показники
Захищені ознаки	Расова належність (колір шкіри). Етнічна належність (національність). Вік. Стать. Інвалідність. ВІЛ-позитивний статус. Сексуальна орієнтація та гендерна ідентичність. Мова. Релігійні переконання (належність до певної церкви (конфесії) тощо). Майновий стан. Громадянство. Місце проживання
Сфери та стандартні ситуації	Праця та зайнятість. Освіта. Медицина. Адміністративні послуги. Доступ до товарів і послуг. Житло. Соціальні контакти
Показники дискримінаційних практик	Сприйняття наявності дискримінації за захищеними ознаками (у цьому разі фактично отримують інформацію про уявлення респондентів щодо наявності дискримінації за кожною із захищених ознак). Сприйняття поширеності дискримінації на основі захищених ознак (за кожною із захищених ознак). Інформованість про ситуації дискримінації щодо людей із найближчого оточення
Показники особистого досвіду	Наявність і частота ситуацій дискримінації в особистому житті. Життєві ситуації (сфери) дискримінації. Підстави дискримінації (захищені ознаки). Толерантність у стосунках
Показники реагування на ситуації дискримінації	Спосіб захисту (самозахисту) проти дискримінації. Мотивація (причини) відмови від захисту (самозахисту) від дискримінації. Самооцінка стану законодавства та задоволеність діяльністю державних і недержавних органів у сфері протидії дискримінації
Показники рівня антидискримінаційної культури суспільства	Фактична толерантність у стосунках. Прийнятність груп ризику у соціальних взаємодіях

Загалом Український барометр – методологія комплексного оцінювання стану дотримання

антидискримінаційних стандартів – є багатим на важливі питання, хоча й не на всі з них було на-

дано відповіді. Очікувано, питання прав жінок не набули в Барометрі значного висвітлення або ж пропозицій виміряти такі права.

Показники шаблону гендерного портрета громади, 2018 рік. Важливо, що шаблон гендерного портрета громади є першою зі спроб гендерного вимірювання в Україні, розроблених тільки для місцевого рівня, без жодної прив'язки до рівня національного [5]. Зазвичай в Україні застосовується зворотна схема, за якою місцеве вимірювання є тільки варіацією загальнонаціонального.

Шаблон гендерного портрета громади підготований європейськими фахівцями для українських громад, тому поєднує хорошу та вивірену структуру, високу зорієнтованість на читача, дохідливість самого тексту та легку стилістику з наповненням

показниками, частково актуальними для наших європейських колег більше, ніж для умовного місцевого користувача, який реально працює в ОТГ в умовах України. Наприклад, окремий блок із пропонування семи присвячений внутрішньо переміщеним особам (далі – ВПО), тоді як далеко не всі територіальні громади мають ВПО у складі своїх мешканців. У цій, загалом дуже якісній, розробці відчувається певний брак місцевої експертизи. Оскільки шаблон мало спирається на національний досвід гендерного портретування чи подібних вимірювань, він пропонує відразу кілька новацій щодо структури та наповнення показниками. Шаблон складають сім блоків, що загалом містять 33 показники (табл. 4, укладено авторкою за [5, с. 30–31]).

Таблиця 4

Показники шаблону гендерного портрета ОТГ

Соціально-демографічні дані для гендерного портрета	Демографічні показники	Географічні та економічні показники	Міграція населення	Соціальна структура населення	Управління громадою	Інфраструктура
I	II	III	IV	V	VI	VII
1. Назва ОТГ. 2. Дата створення. 3. Населені пункти, які увійшли до складу ОТГ	1. Розподіл населення за статтю. 2. Розподіл населення за віком. 3. Розподіл народжених за статтю. 4. Відпустки по догляду за дитиною. 5. Розподіл померлих за статтю. 6. Розподіл померлих за статтю та окремими віковими групами. 7. Шлюбний стан населення. 8. Розподіл осіб, які вступили до шлюбу, за віком	1. Місце розташування ОТГ в області. 2. Близькість до обласного та районного центрів. 3. Чисельність працюючого населення з розбивкою за статтю. 4. Основні напрями економічної спроможності ОТГ (економічна характеристика громади, хто наповнює її бюджет). 5. Наявність та види зайнятості населення. 6. Хто переважно працює на підприємствах за статтю	1. Розподіл ВПО за статтю. 2. Розподіл ВПО за віком. 3. Кількість нових мешканців у громаді (новозареєстрованих місць проживання). 4. Кількість вибулих громадян (знятих з реєстрації в ОТГ). 5. Внутрішньо переміщені особи станом на дату складання портрета	1. Кількість осіб з інвалідністю серед дорослого населення та дітей станом на дату складання портрета. 2. Кількість осіб пенсійного віку з розбивкою за статтю	1. Керівництво ОТГ за статтю. 2. Склад депутатського корпусу (загальна кількість та з розбивкою за статтю). 3. Структура ОТГ та службовці ОТГ за статтю. 4. Наявність громадських організацій. 5. Напрями діяльності організацій. 6. Керівництво організацій за віком та статтю (за можливістю)	Наявні заклади освіти (позашкільні, дошкільні, школи, гуртки, ПТНЗ тощо). 2. Наявність закладів сфери охорони здоров'я (ФАП, лікарня тощо). За їх відсутності вказати відстань та способи добирання до найближчого закладу первинної медичної допомоги. 3. Наявність та розміщення скверів, парків та інших місць відпочинку і спілкування населення, а також дитячих майданчиків спільного користування, спортивних майданчиків

При цьому шаблон також містить інноваційні показники, справді важливі на місцевому рівні, які не могли проявитись, наприклад, у практиці гендерного портретування областей, що структурно калькувало розподіли, прийняті в офіційній статистиці й оприлюднювані Держстатом. Ідеться, зокрема, про структурно дуже цікаві показники блоку III: чисельність працюючого населення в ОТГ з розбивкою за статтю; основні напрями еко-

номічної спроможності ОТГ; наявність та основні види зайнятості населення.

Очевидно, що за прийнятої в Україні практики гендерних вимірювань – по низхідній, від національного до обласного і далі до районного рівня / рівня ОТГ, коли саме закладена в системі державної статистики загальнонаціональна структура напрямів, які підлягають вимірюванню (і які, відповідно, ні) транслюється на наступний рівень як

на нижчий, структура зворотного типу, визначена з огляду на потреби місцевих громад, просто не могла б з'явитися. Тому іновативність підходу, зреалізованого в Шаблоні гендерного портрета громади, безперечно заслуговує на уважне ознайомлення, а дібрані для шаблону показники – розгляду, а ймовірно, адаптації та практичного застосування.

Показники до концепції гендерного паспорта й гендерної паспортизації районів та ОТГ, 2019–2021 роки. Практика гендерного портретування на місцях поглибилася та сягнула рівня територіальних громад у період 2019–2021 роки. Гендерний паспорт як інструмент, що акумулює дезагреговані за статтю статистичні дані й уможлиблює їх аналіз задля виявлення нерівності, рекомендувала застосовувати Асоціація міст України (далі – АМУ) [6]. За пропозицією АМУ, використовуючи гендерний паспорт, органи місцевого самоврядування зможуть ідентифікувати сфери, де для розробки відповідних гендерно чутливих програм треба проводити додаткові дослідження, фокус цих досліджень, а також визначити відповідні гендерно чутливі індикатори, які можна буде застосовувати для моніторингу або оцінки місцевих політик.

Розробники з АМУ зазначали, що практика створення гендерних паспортів (профільів) адміністративно-територіальних одиниць в Україні розпочалася досить давно, проте досі не є усталеною. Було зафіксовано, що виклики, з якими стикаються сільські та міські громади, є різними, водночас якісний гендерний паспорт має віддзеркалювати особливості території. З огляду на це АМУ запропонувала громадам власну концепцію гендерного паспорта (на жаль, наразі оприлюднені лише напрями паспорта, а показники за напрямками не вказані. – М. С.).

За інформацією на сайті АМУ, концепція гендерного паспорта передбачала збирання й аналіз даних, що характеризують не лише демографічну ситуацію загалом, а й такі окремі напрями, як:

- 1) здоров'я населення;
- 2) ситуація зі шлюбом та сім'єю;
- 3) надання та споживання послуг у сфері культури, освіти та спорту;
- 4) економічна активність;
- 5) ситуація із залученням чоловіків і жінок до сфери прийняття рішень;
- 6) ситуація із протидії домашньому насильству;
- 7) стан реалізації гендерної політики у громаді [6].

Власне гендерних показників концепції гендерного паспорта розробники, на жаль, не оприлюднювали, через що доєднати їх до нашого огляду, а також проаналізувати неможливо.

Важливо, що цей проєкт АМУ з гендерного портретування громад мав підтримку донора – Ради Європи, тому громади мали можливість зібрати й проаналізувати дані у трирічній ретро-

спективі. Передбачалося, що надалі цю роботу з оновлення гендерного паспорта громади провадитимуть щороку. Вперше в Україні була запропонована регулярність гендерних вимірювань як важливий показник здійснюваної політики рівності. Усі наявні доти пропозиції були разовими або іррегулярними.

На 2021 рік шість українських громад – Олександрійська (Кіровоградська область), Пирятинська (Полтавська область), Софіївська (Дніпропетровська область), Жмеринська (Вінницька область), Бердичівська (Житомирська область) та Уманська (Черкаська область) – розробили гендерні паспорти, послуговуючись запропонованою АМУ концепцією гендерного паспорта. Проаналізуємо досвід збирання даних, отриманий унаслідок проведеної гендерної паспортизації у зазначених громадах.

Пирятинська громада наприкінці 2020 року затвердила План дій, який передбачає збирання статистики, дезагрегованої за статтю, як одного з інструментів визначення прогресу громади на шляху до гендерної рівності. Під час роботи над гендерним паспортом аналіз окремих сфер, зокрема сфери зайнятості, показав і точки зростання для громади. Докладання зусиль задля розвитку зайнятості (у тому числі й самозайнятості) жінок є дуже актуальним для Пирятини, який, як і безліч невеликих українських міст, потерпає від відтоку економічно активного населення і браку робочих місць.

Збирання статистичної інформації з гендерних питань у багатьох сферах у Софіївській сільській територіальній громаді налагоджене добре. Проте якісний аналіз даних для невеликої сільської громади продовжує бути актуальним.

Найбільшим викликом для Уманської міської територіальної громади стало збирання даних, дезагрегованих за статтю. При цьому зроблено висновок, що проблеми міста Умань з погляду гендерного аналізу схожі з проблемами в Україні загалом: вищий рівень смертності чоловіків; на першому місці серед причин смерті як чоловіків, так і жінок – проблеми серцево-судинної системи; поступове зменшення рівня народжуваності; спостерігається тенденція до збільшення кількості багатодітних сімей, де у близько 99% випадків одинока мати опікується всіма членами багатодітної сім'ї. Варто приділити увагу дослідженню причин, наслідків та можливих ініціатив у покращенні становища чоловіків і жінок на місцевому рівні.

При підготовці гендерного паспорта Жмеринської міської територіальної громади, що на цей час об'єднала і сусідні поселення, з'ясувалося, що на новоприєднаних сільських територіях, де ніколи не проводилося збирання даних, проблеми мешканців цих територій не помітні для очільників міст районного та обласного значення. А безро-

біття, алкоголізм, домашнє насильство, проблеми з освітою та отриманням медичних послуг складають лише невелику частину проблем людей у віддалених селах.

При розробці гендерного паспорта міста Бердичів фахівці теж зіткнулися з викликами у збиранні й систематизації дезагрегованих за статтю статистичних даних. У деяких сферах, наприклад у сфері охорони здоров'я, отримані дані часто були суперечливими настільки, що давали підстави сумніватися в їх точності [6].

Індикатори для України до Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, 2018 рік [7]. Ініціатива з приєднання українських міст до Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад (далі – Хартія) почала реалізовуватися в Україні з 2017 року [8] і триває до сьогодні включно. Важливо, що це є повністю низова ініціатива. За повідомленням ініціаторок із громадської організації “ІМД “Відкрите суспільство”, її викликала до життя реформа децентралізації, яка розширила місцеве регулювання та значно посилила мандат місцевих органів самоуправління в частині, зокрема, саморегулювання місцевої соціальної політики [8]. Це надало законодавчо визначену можливість для місцевих жіночих організацій та ініціативних груп не чекати на рішення центрального уряду, а обрати Хартію за інструмент і почати її реалізовувати.

Підписання хартії тріумфально ширилося Україною [9] до початку 2022 року. Одне за одним міста й громади приєднувалися до ініціативи, підписуючи відповідні документи та будуючи власні Плани дій. Водночас ця практика додаткового набрання добровільних зобов'язань щодо гендерної рівності вже місцевою владою, як перед тим – центральною, з одного боку, вказувала на серйозну потребу гендерного вирівнювання та квапливий пошук відповідних інструментів, а з іншого – зупинилася перед тими самими проблемами, перед якими загальмувала політика гендерного вирівнювання, здійснювана центральною владою, починаючи з складнощів у збиранні гендерної статистики. Виклики також були пов'язані з реалізацією підготованих на місцях розлогіх Планів дій на виконання цієї Хартії та з наявними на місцевому рівні інституціями, що мали б їх виконувати. Тобто з тим, що називають інституційним забезпеченням гендерної політики.

На цьому тлі питання моніторингу виконання Хартії та відповідних показників стало ключовим. У 2019 році гендерні активістки – консультантки проекту ПРОМІС (впроваджуваного Федерацією канадських муніципалітетів за фінансової підтримки Міністерства міжнародних справ Канади) підготували відповідний інструментарій – “Дорожню карту щодо розробки плану дій після підписання Хартії рівності жінок і чоловіків у житті

місцевих громад” [10], що є методичними рекомендаціями містам – підписантам Хартії для самостійної підготовки плану дій, його реалізації та моніторингу. [10]. За думкою укладачок, видання розкриває практичну сутність Хартії та допомагає визначити способи її використання як інструменту досягнення рівності в житті громади. Розроблені рекомендації мають допомогти містам – підписантам Хартії розробити план імплементації її засад і принципів, “... визначити пріоритетні напрями дій, встановити належні індикатори та дослідити, як змінюються показники під впливом управлінських рішень” [10, с. 2]. Це непрості та дуже наукоємні процедури. Пропонована дорожня карта містить і пропонує громадам до реалізації низку надзвичайно наукоємних процедур, запропонованих до того ж не науковцями. Ці процедури охоплюють і принципи системи моніторингу, і різноманітні підходи до її побудови, і пропозиції щодо створення громадою чітких оглядів цілей, завдань і заходів у сфері гендерної рівності та використання для них (без адаптації) індикаторів рівності, розроблених іншими країнами для їх соціальних ландшафтів. Майже 90% цього роду методичних рекомендацій можна віднести до малоздійснених в умовах конкретної громади, позбавленої апарату й можливостей Академії наук. До слова, навіть професійні науковці – а в Україні є прецедент розроблення Барометра дискримінації якраз професійними та знаними соціологами, – мали умовний успіх при вирішенні таких надоб'ємних завдань. З огляду на це доречність подібних складних пропозицій, зокрема для територіальної громади, є сумнівною.

Розглянемо власне показники (індикатори) до Хартії, які становлять найбільший інтерес. Їх розробила Рада європейських муніципалітетів і регіонів (далі – РЕМР) у 2009 році, аби підтримати місцеві та регіональні органи влади в моніторингу виконання їх планів дій. Індикатори розроблено до переважної більшості статей Хартії – 24-х із 30-ти. Отже, статті Хартії можна вважати рекомендованими напрямами, за якими провадяться вимірювання на місцевому рівні (табл. 5, наведено за [11; 12]).

Як бачимо, закладені статтями Хартії домени гендерної політики, що підлягають вимірюванню, набагато численніші за 4–6 традиційних напрямів гендерного вимірювання, практикованих в Україні. Не розглядатимемо тут 76 індикаторів РЕМР, які запропоновані до цих статей і, як мінімум, вимагали б оцінки на аналітичну доступність в умовах України, ще й з огляду на місцевий рівень, а оптимально – потребували б перегляду й адаптації до українських умов. Утім зазначимо, що вказані індикатори до статей Хартії завдяки їх деталізації та зорієнтованості на потреби місцевих громад все ж максимально наближені до життя українських громад, однак вимагають доробки й адаптації, тоб-

Статті Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад та їх забезпеченість гендерними індикаторами

Статті Хартії, до яких розроблено індикатори	Статті Хартії, до яких індикатори не розроблено
Стаття 1. Демократична відповідальність	
Стаття 2. Політичне представництво	
Стаття 3. Участь у політичному та громадському житті	
Стаття 4. Публічні зобов'язання щодо рівності	
Стаття 5. Співпраця з партнерами для просування рівності	
Стаття 6. Протидія стереотипам	
	Стаття 7. Належне управління та консультації
	Стаття 8. Загальні зобов'язання
Стаття 9. Гендерна оцінка	
Стаття 10. Множинна дискримінація та невідгідне становище	
Стаття 11. Роль роботодавця	
Стаття 12. Громадські закупівлі та договори	
Стаття 13. Освіта й неперервне навчання	
Стаття 14. Охорона здоров'я	
Стаття 15. Соціальний захист та соціальні послуги	
Стаття 16. Догляд за дітьми	
Стаття 17. Догляд за іншими утриманнями	
Стаття 18. Соціальне включення	
Стаття 19. Житло	
Стаття 20. Культура, спорт і відпочинок	
Стаття 21. Захищеність і безпека	
Стаття 22. Гендерно зумовлене насильство	
Стаття 23. Торгівля людьми	
	Стаття 24. Сталий розвиток
	Стаття 25. Міське й місцеве планування
Стаття 26. Мобільність і транспорт	
Стаття 27. Економічний розвиток	
	Стаття 28. Навколишнє середовище
	Стаття 29. Орган місцевого самоврядування як регулятор
Стаття 30. Двосторонні зв'язки та міжнародна співпраця	

то роботи, яку громада виконати самотужки ніяк не в змозі. Також ці показники часто просто не передбачають ситуації, які в європейських умовах не існують у принципі і яких доволі багато. Це, наприклад, недоступність послуг первинної медичної допомоги в умовах сільської місцевості чи гендерно неадекватна профорієнтаційна робота у закладах середньої освіти, що в українській школі є, а в європейських системах середньої освіти немає. Зрозуміло, відповідних показників до статей Хартії не розроблялося. Зважаючи на це в умовах України досліджувана Хартія буде обмежено придатною у частині показників і її доволі важко напряму застосувати для моніторингових цілей через забагато лакун у її показниках. Швидше, в українських умовах її можна застосовувати як мотивуючий документ, однак і методично складний, і юридично нечинний.

Шість індексів інструментарію оцінки та розвитку для вимірювання гендерної рівності в територіальних громадах, 2019–2021 роки. У 2019 році працюючи в Україні американська організація Національний демократичний інститут (далі – НДІ) прийняла рішення підтримати процес поширення Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. Цей намір підтримала Програма DOBRE Агентства США з міжнародного розвитку [10].

НДІ вирішив скласти власні показники стану реалізації політики гендерної рівності у громадах України, спираючись на вже наявні індикатори до Хартії. Він запропонував інструментарій оцінки та розвитку для вимірювання гендерної рівності в територіальних громадах (далі – Інструментарій), що складається з шести індексів (далі – індекси НДІ), які

охоплюють 21 показник і 79 субпоказників (проти 76-ти індикаторів РЄМР).

Інструментарій почали опрацьовувати з кінця 2019 року й оприлюднили у жовтні 2020 року. Отже, в Україні було запущено два альтернативні переліки показників з виконання Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад: індикатори РЄМР та індекси НДІ. Готували Інструментарій громадські активістки мережі НДІ з областей. За задумом розробниць, Інструментарій використовується аналогічно до Хартії. Водночас авторки вбачають унікальність та іноваційність інструментарію в його спроможності автоматично генерувати за результатами оцінювання перелік можливих заходів, спря-

мованих на просування гендерної рівності. Це забезпечується об'єднанням у рамках кожного з індексів показників, що його характеризують, із відповідними їм рекомендаціями [13, с. 32–36]. Щойно місцеві громади у своєму аналізі локальної ситуації задіюють певний показник, автоматично формується перелік відповідних рекомендацій. У такий спосіб, вважають авторки, громади самостійно зможуть зібрати собі набір потрібних заходів з автоматично запропонованих рекомендацій до того чи іншого індексу НДІ.

Отже, структура кожного з шести індексів НДІ складається з набору показників та парного до них набору рекомендацій. Розглянемо індекси НДІ та показники, що їх визначають (табл. 6, за даними [13]).

Таблиця 6

Шість індексів Інструментарію гендерної рівності НДІ та їх структура

Індекс, номер і назва	Компоненти індексу, номер і назва
Індекс 1: Офіційне зобов'язання місцевої влади впроваджувати політику гендерної рівності	1. Існування інституційних механізмів забезпечення гендерної рівності на рівні органів місцевого самоврядування. 2. Наявність документів з гендерної рівності. 3. Впровадження гендерно орієнтованого бюджетування місцевою владою. 4. Наявність системи відстеження бюджетних коштів, виділених на просування гендерної рівності та розширення можливостей жінок. Оприлюднення інформації з цього питання
Індекс 2: Діяльність органів місцевого самоврядування передбачає конкретні заходи для забезпечення врахування гендерних потреб на кожному етапі розробки місцевої політики	1. Врахування гендерного аспекту на етапі проектування місцевої політики (аналіз ситуації та визначення проблем). 2. Інтеграція гендерного компонента на стадії планування місцевої політики. 3. Інтеграція гендерного компонента на стадії моніторингу та оцінки місцевої політики
Індекс 3: Наявність та доступність статистичних даних, розподілених за статтю, на місцевому рівні	Населення та міграція. Участь жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень. Участь жінок та чоловіків у громадському житті. Участь жінок та чоловіків в економічному розвитку. Освіта. Охорона здоров'я. Соціальне забезпечення та послуги. Культура, відпочинок і дозвілля. Фізкультура і спорт. Захист і безпека
Індекс 4: Органи місцевого самоврядування (ОМС) взяли на себе зобов'язання щодо підвищення рівня кваліфікації своїх представників та зацікавлених сторін із питань реалізації гендерної політики	1. Організація та проведення системного навчання з питань гендерної рівності для представників ОМС та ін. 2. Підвищення рівня компетенції для представників ОМС та ін. 3. Навчальні заходи з питань гендерної рівності запроваджуються та підтримуються. 4. Навчальні заходи з питань гендерної рівності фінансуються за рахунок місцевого бюджету
Індекс 5: Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з питань гендерної рівності	Проведення інформаційно-просвітницьких кампаній з питань гендерної рівності для конкретних цільових груп. Чи переслідували інформаційно-просвітницькі кампанії з питань гендерної рівності відповідні цілі. Чи використовувалися для інформаційно-просвітницьких кампаній із питань гендерної рівності різні комунікаційні канали
Індекс 6: Існування конкретних заходів/дій/практик для забезпечення гендерної рівності на рівні виконавчих органів ОМС та комунальних підприємств/установ/організацій	Наявність конкретних заходів/практик, спрямованих на забезпечення рівної участі жінок і чоловіків у прийнятті суспільно важливих рішень Наявність конкретних заходів/дій/практик для забезпечення гендерної рівності у сфері зайнятості Наявність конкретних заходів/дій/практик для забезпечення гендерної рівності на робочому місці Наявність конкретних заходів/дій/практик у сфері запобігання та протидії домашньому насильству і насильству за ознакою статі

Загалом активістки уклали шість індексів, кожен із яких мав від трьох до чотирьох нечислових (якісних) показників, за винятком індексу 3, побудованого за даними офіційної статистики. Водночас треба взяти до уваги, що підготовка цих комплексних (за задумом розробниць) індексів та їх показників не передбачала виконання науково рекомендованих процедур, зокрема таких, як десять кроків розробки індексу Статистичного комітету високого рівня ОЕСР [14, с. 22–23] чи інших подібних. Тобто у цьому разі не здійснювалося кроків з: 1) вибору теоретичного підґрунтя (рамок); 2) відбору даних; 3) умовного розрахунку відсутніх даних; 4) виконання багатовимірного аналізу; 5) нормалізації показників; 6) зважування й агрегування показників відповідно до обраних теоретичних рамок; 7) агрегування показників; 8) аналізу надійності та чутливості кожного з них; 9) кореляції кожного зі складених показників чи його вимірів з уже існуючими показниками; 10) візуалізації. Оприлюднений Інструментарій не містить відповідних визначень, згадок про методики обчислення тощо.

Ознайомлення з компонентами індексів показує, що значна їх частина є доволі розмитою, за ними важко буде надати сконкретизовані дані, а це унеможливуватиме їх чітку й однозначну фіксацію навіть як якісного (текстового) показника. Також ніде не обумовлюються обрахунки балів за показниками. Це ще більш ускладнює ситуацію для розробниць вказаних шести індексів, оскільки йдеться про зведені індекси, що характеризують зміни у складних сукупностях, окремі елементи яких несумірні. Ймовірно, їх загалом може бути складно розглядати у строгому визначенні терміна “індекс” як інтегрального показника, що розраховується з визначеною регулярністю для фіксації змін в основних характеристиках певного явища на певній досліджуваній території, чи статистичного показника зміни у репрезентативній групі окремих наборів даних [15, с. 151].

Огляд структури шести індексів НДІ показує, що це швидше декілька різнорідних інструментів, частина з яких є запитальниками, інші – ерзац-методиками гендерного аналізу або гендерного інте-

грування (як індекс 2), причім різного рівня складності. Вочевидь різнорідність цього набору індексів викликана різноманітністю завдань, які ставили собі авторки: охопити як моніторинг та оцінку, так і планування й упровадження дій, що зазвичай відносять до різних етапів циклу розроблення політики (policy cycle), відповідно застосовуючи інакший/відмінний інструментарій. Крім іншого, тут є й перетини з роботою, виконаною Міністерством соціальної політики України, яке підготувало та рекомендувало до застосування, включно в громадах, інструкцію щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів [16], а за потреби в оцінюванні впливу вже чинних документів на ключові групи жіночого та чоловічого населення – методичні рекомендації щодо оцінювання гендерного впливу [17]. Подібний паралельний запуск двох інструментів, орієнтованих на одну й ту саму проблему та на одних і тих самих виконавців, є розузгодженістю, яку необхідно долати. Водночас індекси все ж доцільно було б застосовувати у їх прямому значенні – як інтегрального показника, що розраховується з визначеною регулярністю для фіксації змін основних характеристик певного явища.

З шести індексів найближчий до цього визначення індекс 3 “Наявність та доступність статистичних даних, розподілених за статтю, на місцевому рівні” [13, с. 41–44]. Утім перелік показників до цього індексу не є новим, тяжіючи до зразка, вже закладеного довголітньою національною практикою гендерного портретування громад [1]. Відмінністю є більша деталізація доменів у індексі 3 НДІ порівняно з чинними, типовими для гендерного портретування; але не самі розподіли, які тяжіють до напрямів збирання даних, визначених структурою державної статистики. Так, домен “політичні показники (у розрізі статі)” гендерного портрета деталізований в індексі НДІ на два субнапрями: участь жінок і чоловіків у процесі прийняття рішень та участь жінок і чоловіків у громадському житті. А соціально-культурні показники розкладено аж на чотири субнапрями: освіта; охорона здоров’я; культура, відпочинок і дозвілля; фізкультура і спорт (табл. 7, за даними [13; 18]).

Таблиця 7

Порівняльний перелік доменів, у яких здійснюється збирання даних, для типового гендерного портрета області та для індексу 3 НДІ

Домени індексу 3 НДІ	Домени типового гендерного портрета (на прикладі Вінницької області, 2010 рік)
Населення та міграція	Соціально-демографічні показники
Участь жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень Участь жінок та чоловіків у громадському житті	Політичні показники (у розрізі статей)
Участь жінок та чоловіків в економічному розвитку Соціальне забезпечення та послуги	Економічні показники (у розрізі статей)
Освіта Охорона здоров’я Культура, відпочинок і дозвілля Фізкультура і спорт	Соціально-культурні показники (освіта та здоров’я)
Захист і безпека	Інше

Це є наслідком конструювання переліків гендерних показників, орієнтуючись і в першому, і в другому разі на доступні дезагреговані за статтю дані національної статистики, що є дуже обмеженими. Відповідно, ще менше відмінностей між обома інструментами спостерігаємо на рівні самих показників, цілком визначених Держстатом. Це схилиє до висновку, що внесення косметичних оновлень лише у назву інструмента або лише у візуалізацію структури – без роботи над самими показниками та без їх співвіднесення з локальною гендерною ситуацією, яку вони мають повноцінно вимірювати, – буде переважно імітаційним. Цим шляхом складно отримати нові знання щодо гендерної ситуації в громаді, області, регіоні та надати ефективні, працюючі рекомендації щодо бажаних шляхів її розвитку.

Висновки. Пропонована частина огляду містить виклад практик гендерного вимірювання, виконаних в Україні в рамках проектів неурядових міжнародних та національних організацій, а саме: 1) гендерної мапи України, 2010 р.; 2) Українського барометра дискримінації, 2016 р.; 3) показників шаблону гендерного портрета громади, 2018 р.; 4) концепції гендерного паспорта й гендерної паспортизації районів і громад, 2019 р.; 5) показників Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, 2019 р.; 6) індексів інструментарію оцінки та розвитку для вимірювання гендерної рівності НДІ, 2020 р. За кожним із названих проектів підготовано й апробовано певний інструмент гендерного вимірювання. Ми розглянули кожен із них, щоб визначити плюси застосування, а також прогалини в гендерному вимірюванні, що при цьому виникли.

1. Усі проекти, за винятком Українського барометра дискримінації, спрямовані на місцевий рівень, який став безперечним фокусом уваги міжнародних донорів. Це обґрунтовано реформою децентралізації та передачею повноважень щодо політики рівності на місцевий рівень. Водночас ні гендерні вимірювання загальнонаціонального рівня, ні галузеві вимірювання такої зацікавленої підтримки донорів не мали.

2. Аналіз запропонованих інструментів, передовсім розроблених в останні роки та фахівцями поза межами України, показує явний крок вперед. Так, запропоновано обдуману структуру напрямів для гендерного вимірювання. Зокрема йдеться про розроблений за програмою U-Lead шаблон гендерного портрета громади (не плутати з практиками гендерного портретування областей, пропонованою українськими розробниками), а також про показники до статей Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад, запропоновані Федерацією канадських муніципалітетів. Однак ці безумовно позитивні практики мають, на жаль, і певні обмеження. Зокрема обидва ін-

струменти, включаючи близький до бездоганного шаблон гендерного портрета громади, розроблені зарубіжними фахівцями, а отже, потребують адаптації до українського контексту. Додамо також, що роботу над структурою напрямів, які підлягають вимірюванню, виконали українські соціологи – розробники Українського барометра дискримінації.

3. Усі інструменти, що розроблялися для місцевого рівня за ініціативи донорів, не корелювали й не мали зв'язку з попередніми розробками. Кожен розроблявся автономно, з чистого аркуша, не передбачаючи врахування діяльності та напрацювань попередників. До того ж проаналізовані ініціативи (знову ж за винятком Українського барометра дискримінації) не передбачали чіткого зв'язку з гендерними вимірюваннями загальнонаціонального рівня. Це формувало й фактично збільшувало розрив між місцевими та загальнонаціональними вимірюваннями, роблячи їх результати неспівмірними. Тоді як саме останні використовуються і для внутрішніх цілей розробки політики рівності на загальнонаціональному рівні, і для звітів з виконання міжнародних правозахисних зобов'язань держави Україна в цілому.

4. Іррегулярність застосування розроблених інструментів лишається великою проблемою. Якщо розроблення того чи іншого інструменту безумовно є подією, то ключем до успішності гендерних вимірювань все одно залишається регулярність його застосування. Як показав наш аналіз, гендерні вимірювання в Україні є іррегулярними. Хоча зазвичай гендерні показники розробляються для цілей моніторингу – вимірювання прогресу або регресу, досягнених країною за кожним із них, в українській практиці, схоже, зроблено ставку на одноразове застосування щоразу нового інструменту, розробленого іншою активістською командою. Таке змагання інструментів, жоден з яких не застосовувався понад один раз, у підсумку призвело до того, що наразі точно невідомо, чи просунулася наша країна на шляху гендерної рівності? І якщо так, то в яких секторах та якою саме мірою?

Слід додати, що деякі з інструментів, як-от гендерний паспорт АМУ, планувалися розробником до повторного застосування. Тобто окремі розробники бачили цю опцію та враховували потребу в ній. Водночас усе ще не маємо оприлюднених моніторингових звітів щодо гендерної ситуації в Україні, виконаних із застосуванням будь-якого з цих інструментів. При цьому кожен із них був застосований для більш або менш значної кількості громад чи інших територіальних утворень.

5. Якщо гендерні вимірювання в інших країнах, зокрема європейських, проектували, пілотували, доопрацьовували й адаптували переважно робочі групи з визнаних профільних академічних та наукових інституцій, авторитетних в цих країнах, то в Україні така діяльність переважно стає внеском

нечисленних громадських активісток, а також їх координаторок з міжнародних допомогових організацій. Цю ситуацію ми оцінюємо як прикру, а відповідні практики – як одну з причин стагнації гендерних вимірювань по Україні в цілому за весь майже п'ятнадцятирічний період.

З одного боку, такі практики призводять до недотримання стандартних розробницьких процедур при підготовці інструментів гендерного вимірювання, чим робить їх нефункціональними для завдань, для яких вони начеб розробляються. З іншого ж, відводять гендерні питання на маргінес національної наукової та освітянської практики, перебиваючи проблематиці гендерного вимірювання можливості інтегруватись у фахову діяльність академічного середовища. Також через виключення академічної спільноти з процесів розробки інструментів гендерного вимірювання профільним фахівцям в Україні неможливо вийти на таке незамінне джерело гендерованих даних, як дослідницькі дані.

Загалом в Україні накопчений великий досвід національних гендерних вимірювань, а також досвід створення та функціонування ініціативних груп активних громадян, готових здійснювати такі вимірювання для цілей своєї громади, області, міста, для покращення соціальної ситуації в них. Це безумовно слід вітати як зразок формування надійних підстав для переходу до наступного етапу. Адже гендерні вимірювання в Україні час ставити на твердий професійний ґрунт, інтегрувати їх у діяльність професійних статистичних, соціологічних, управлінських спільнот та інституцій. Без цього ми не матимемо належного розвитку таких вимірювань, а національна, регіональна, галузева політика гендерної рівності так і не отримуватиме належного фактологічного підґрунтя. Для цього нам доведеться повернутися до порядку денного та дослідницької програми, закладених у піонерських розвідках фахових соціологів та економістів

у співпраці з фахівцями Держстату 2009 року [19] (які, зазначимо, досі так і не виконані), а також рухатися далі.

Напрямок подальших досліджень. Необхідно дослідити та визначити актуальні для України пріоритетні напрями політики гендерної рівності, що підлягають вимірюванню. Причём це стосується всіх її рівнів – загальнонаціонального, галузевого, місцевого, кожного зі своєю специфікою в плані і належних показників, і їх аналітичної доступності, і інституційної спроможності органів, що матимуть або набудуть мандат вести/здійснювати подібні вимірювання. Також серед дослідницьких завдань зазначимо такі:

- виконати методичну роботу з розрізнення дезагрегованих за статтю даних та власне гендерних показників;

- сформувані або запропонувати національний перелік, установчий набір гендерних індикаторів, придатних та здійснених для умов України;

- провести аналітичну роботу з питань національної доступності гендерно релевантних даних. За цим напрямом можна як вивчити динаміку дезагрегованих за статтю даних державної статистики, починаючи з 1991 року, так і оцінити гендерні імпакти/внески адміністративних даних, що почали оприлюднюватись у зв'язку з державно прийнятою політикою відкритих даних [20].

Окремими напрямом досліджень укажемо аналіз дослідницьких даних, придатних та необхідних для національних гендерних вимірювань в Україні. Важливо, що ці й сестринські їм напрями гендерних досліджень у галузі статистики чимдалі менше стають абстрактними, оскільки задовольняють фундаментальні запити та становлять значний практичний інтерес. Цей інтерес дедалі більше зростатиме, зокрема з огляду на обраний курс на європейську інтеграцію України, а отже й потребу інтегрувати національну політику рівності у європейські рамки.

Список використаних джерел

1. Скорик М. М. Огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009–2021 рр. Частина I. Урядові практики гендерних вимірювань. *Статистика України*. 2021. № 4. С. 53–68. Doi: 10.31767/su.4(95)2021.
2. Гендерна мапа України. ВГО “Жіночий консорціум України”, 2012. URL: <http://www.gendermap.org.ua/>
3. Український барометр дискримінації: комплексне оцінювання стану дотримання принципу недискримінації (методика та результати пілотного дослідження). Київ: Інститут прикладних гуманітарних досліджень. 2016. 74 с. URL: https://issuu.com/undpukraine/docs/discrim_publication
4. Кодекс законів про працю України: Кодекс від 10.12.1971 р. № 322-VIII, станом на 15.12.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
5. Гендерний посібник. Практичні рекомендації щодо інтегрування комплексного гендерного підходу у роботу ЦНАП. U-LEAD з Європою. 2018. URL: <https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Gendernyj-posibnyk.pdf>
6. Шість громад розробили гендерні паспорти за підтримки Асоціації міст України. Асоціація міст України. 2021. URL: <https://auc.org.ua/novyna/shist-gromad-rozrobyly-genderni-pasporty-za-pidtrymky-asociaciyi-mist-ukrayiny>

7. The European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. Council of European Municipalities and Regions. 2006. URL: https://www.ccre.org/docs/charte_egalite_en.pdf
8. Ходакова С. Кейс міста Вінниці щодо приєднання до Європейської Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. *Громадський простір*. 28.02.2018. URL: <https://www.prostir.ua/?news=kejs-mista-vinnytsi-schodo-pryjednannya-do-evropejskoji-hartiji-rivnosti-zhinok-i-cholovikiv-u-zhytti-mistsevyh-hromad>
9. Atlas of signatories of the European Charter for Equality of Women and Men. The Observatory of the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. URL: <https://charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/presentation.html>
10. Ходакова С. Дорожня карта розробки плану дій після приєднання міста до Хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад. Методичні рекомендації містам – підписантам Хартії. Федерація канадських муніципалітетів, Проект міжнародної технічної допомоги “Партнерство для розвитку міст”. Київ, 2019. URL: http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Dorozhnya_karta_2019.pdf
11. Evaluation. Observatory of the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. URL: <https://charter-equality.eu/methods-and-evaluation/analyse.html>
12. Статті Європейської хартії рівності жінок і чоловіків у житті місцевих громад та їх забезпеченість гендерними індикаторами. Київський інститут гендерних досліджень, 2020. URL: https://kgsi.org.ua/sites/default/files/projects/statti-evropeyskoji-khartiyi-rivnosti-pereklad_0.pdf
13. Іваніна Т., Кисельова О. Запровадження гендерно орієнтованого бюджетування в об'єднаних територіальних громадах України: підхід та досвід Національного демократичного інституту. 2021. URL: <https://50vidsotkiv.org.ua/wp-content/uploads/pdf/GRB-handbook.pdf>
14. Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and user guide. Paris: OECD, 2008. 159 p. URL: <https://www.oecd.org/sdd/42495745.pdf>
15. Статистичний словник / ред. кол.: О. Г. Осауленко та ін.]; НТК статистичних досліджень. Київ: ДП “Інформ.-аналіт. агентство”, 2012. 498 с.
16. Інструкція щодо інтеграції гендерних підходів під час розроблення нормативно-правових актів: затверджено Наказом Міністерства соціальної політики від 07.02.2020 р. № 86. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20#Text>
17. Методичні рекомендації щодо оцінювання гендерного впливу галузевих реформ: затверджено Наказом Міністерства соціальної політики від 14.04.2020 р. № 257. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0257739-20#Text>
18. Гендерний портрет Вінницької області. ВООГО “Відкрите суспільство”. 2010. URL: <https://www.slideshare.net/wcu/ss-6801474/> (дата звернення 30.09.2021).
19. Галустян Ю. М., Герасименко Г. В., Макарова О. В. Гендерна статистика України: сучасний стан, проблеми, напрями удосконалення. Київ. 2009. 184 с. URL: <https://ua1lib.org/book/2962112/074520?id=2962112&secret=074520>
20. Єдиний державний вебпортал відкритих даних. URL: <https://data.gov.ua/>

References

1. Skoryk, M. M. (2021). Ohliad natsionalnoho dosvidu vymiriuvannya hendernoї nerivnosti v Ukraini, 2009–2021 rr. Chastyna I. Uriadovi praktyky hendernykh vymiriuvan [Review of the National Experience of Measuring Gender Inequality in Ukraine, 2009–2021. Part I. Government Practice of Gender Measurements]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 4, 53–68. Doi: 10.31767/su.4(95)2021.04.06 [in Ukrainian].
2. Henderna mapa Ukrainy [Gender Map of Ukraine]. (2012). *VHO “Zhinochyi konsortsium Ukrainy”*. Retrieved December 28, 2012 from <http://www.gendermap.org.ua/> [in Ukrainian].
3. *Ukrainskyi barometr dyskryminatsii: kompleksne otsiniuvannya stanu dotrymannya pryntsyphu nedyskryminatsii (metodyka ta rezultaty pilothnoho doslidzhennia)* [Ukrainian barometer of discrimination: a comprehensive assessment of compliance with the principle of non-discrimination (methodology and results of pilot studies)]. (2018). Kyiv: Institute of Applied Humanitarian Research, Retrieved December 28, 2012 from https://issuu.com/undpukraine/docs/discrim_publication [in Ukrainian].
4. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy. Kodeks vid 10.12.1971 r. № 322-VIII, stanom na 15.12.2021 r. [Labor Code of Ukraine. Code of December 10, 1971 No 322-VIII as of December 15, 2021]. zakon.rada.gov.ua. Retrieved December 18, 2021 from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text> [in Ukrainian].
5. Gendernyi posibnyk. Praktychni rekomendatsii shchodo intehruvannya kompleksnoho gendernoho pidkhodu u robotu TSNAP [Gender Handbook. Practical recommendations for integrating a complex gender approach into the work of the Administrative Service Centres]. (2018). tsnap.ulead.org.ua. Retrieved December 18, 2021 from <https://tsnap.ulead.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Gendernyj-posibnyk.pdf> [in Ukrainian].

6. Shist hromad rozrobyly henderni pasporty za pidtrymky Asotsiatsii mist Ukrainy [Six communities developed gender passports with the support of the Association of Ukrainian Cities]. (2021). *auc.org.ua*. Retrieved December 18, 2021 from <https://auc.org.ua/novyna/shist-gromad-rozrobyly-genderni-pasporty-za-pidtrymky-asociaciyi-mist-ukrayiny> [in Ukrainian].
7. The European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. Council of European Municipalities and Regions. (2006). *www.ccre.org*. Retrieved December 18, 2021 from https://www.ccre.org/docs/charte_egalite_en.pdf
8. Khodakova, S. (2018). Keis mista Vinnytsi shchodo pryednannia do Yevropeiskoi Khartii rivnosti zhinok i cholovikiv u zhytti mistsevykh hromad [Case of the city of Vinnytsia on joining the European Charter for Equality of Women and Men in the Life of Local Communities]. *www.prostir.ua*. Retrieved December 18, 2021 from <https://www.prostir.ua/?news=kejs-mista-vinnytsi-schodo-pryednannya-do-evropejskoji-hartiji-rivnosti-zhinok-i-cholovikiv-u-zhytti-mistsevykh-hromad> [in Ukrainian].
9. The Atlas of signatories of the European Charter for Equality of Women and Men. The Observatory of the European Charter for Equality of Women and Men]. *charter-equality.eu*. Retrieved December 18, 2021 from <https://charter-equality.eu/atlas-of-signatories-of-the-charter/presentation.html>.
10. Khodakova, S. (2019). Dorozhnia karta rozrobky planu dii pislia pryednannia mista do Khartii rivnosti zhinok i cholovikiv u zhytti mistsevykh hromad: Metodychni rekomendatsii mistam – pidpysantam Khartii [Roadmap for developing an action plan after the city joins the Charter for Equality between Women and Men in Local Communities: Guidelines for Cities – Signatories of the Charter]. Federation of Canadian Municipalities, International Technical Assistance Project “Partnership for Urban Development”. *pleddg.org.ua*. Retrieved December 18, 2021 from http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Dorozhnya_karta_2019.pdf [in Ukrainian].
11. Evaluation. Observatory of the European Charter for Equality of Women and Men in Local Life. *charter-equality.eu*. Retrieved December 18, 2021 from <https://charter-equality.eu/methods-and-evaluation/analyse.html>
12. Statti Yevropeiskoi khartii rivnosti zhinok i cholovikiv u zhytti mistsevykh hromad ta yikh zabezpechenist hendernymi indykatoramy [Articles of the European Charter for Equality between Women and Men in the Local Life and Its Indicators]. (2020). Kyiv Institute for Gender Studies. *kgsi.org.ua*. Retrieved December 18, 2021 from https://kgsi.org.ua/sites/default/files/projects/statti-yevropeyskoyi-khartiyi-rivnosti-pereklad_0.pdf [in Ukrainian].
13. Ivanina, T., & Kyselova, O. (2021). Zaprovdzhennia henderno oriientovanoho biudzhetyvannia v obiednanykh terytorialnykh hromadakh Ukrainy: pidkhid ta dosvid Natsionalnoho demokratychnoho instytutu [Introduction of gender-oriented budgeting in the united territorial communities of Ukraine: approach and experience of National Democratic Institute]. *50vidsotkiv.org.ua*. Retrieved December 18, 2021 from <https://50vidsotkiv.org.ua/wp-content/uploads/pdf/GRB-handbook.pdf> [in Ukrainian].
14. [Handbook on Constructing Composite Indicators: Methodology and user guide. (2008). Paris: OECD. *www.oecd.org*. Retrieved December 18, 2021 from <https://www.oecd.org/sdd/42495745.pdf>
15. Osaulenko, O. G., Vasyechko, O. O., Puhacheva, M. V., Zhuk, O. P., Kolesnik, V. I., & Mykhailov, V. S. (Eds.). (2012). *Statystychnyi slovnyk [Statistical Dictionary]*. Kyiv: DP “Inform.-analyt. ahentstvo” [in Ukrainian].
16. Instruksiiia shchodo intehratsii hendernykh pidkhodiv pid chas rozroblennia normatyvno-pravovykh aktiv: zatverdzheno Nakazom Minsotspolityky vid 07.02.2020 r. № 86 [The Instruction on the integration of gender approaches during the development of normative legal acts. Approved by the Order of the Ministry of Social Policy of 07.02.2020 No. 86)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved December 18, 2021, from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0211-20> [in Ukrainian].
17. Metodychni rekomendatsii shchodo otsiniuvannya hendernoho vplyvu haluzevykh reform: zatverdzheno Nakazom Minsotspolityky vid 14.04.2020 r. № 257) [Guidelines for assessing the gender impact of sectoral reforms. Approved by the Order of the Ministry of Social Policy of 14.04.2020 No. 257)]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved December 18, 2021 from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0257739-20#Text> [in Ukrainian].
18. Hendernyi portret Vinnytskoi oblasti [Gender portrait of Vinnytsia region]. (2010). *www.slideshare.net*. Retrieved December 18, 2021 from <https://www.slideshare.net/wcu/ss-6801474/> [in Ukrainian].
19. Halustian, Yu. M., Herasymenko, H. V., & Makarova, O. V. (2009). *Henderna statystyka Ukrainy: suchasnyi stan, problemy, napriamy udoskonalennia [Gender statistics of Ukraine: current status, problems, directions for improvement]*. Kyiv [in Ukrainian].
20. Yedynyi derzhavnyi vebportal vidkrytykh danykh [Unified state open data web portal]. *data.gov.ua*. Retrieved December 18, 2021 from <https://data.gov.ua/> [in Ukrainian].

M. M. Skoryk,
PhD in Philosophy, Senior research fellow,
Director,
Kyiv Institute
of Gender Studies,
E-mail: kgsi.org@gmail.com
ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-4780-8261>

**Review of the National Experience of Measuring
Gender Inequality in Ukraine, 2009–2021.
Part II. Donor’s and Non-governmental Organizations’ Initiatives
of Gender Measurements**

The second part of the review describes and analyzes national gender measurement practices initiated in Ukraine by international donors and local organizations since 2009. The indisputable focus of international donors (five of the six instruments developed during this period) was found to be local-level measurements. Neither the national nor sectoral dimensions had such interested donor support. Thanks to these developments, certain steps forward have been made: several well-thought-out and well-structured tools have been proposed among the latest and developed by gender specialists from abroad; the thought-over structures of directions of gender measurement are offered.

At the same time, all tools developed for the local level: 1) were not correlated and had no connection with previous developments (each of them was developed autonomously); 2) five out of six did not provide a clear link with the national gender measurements, thus creating a gap between the results of local and national gender measurements and making them disproportionate in their results; 3) these tools did not provide, except for the gender passport of the Association of Ukrainian Cities, the regularity of their use, thus continuing the negative trend of irregularity of gender measurements in Ukraine; and did not propose to establish appropriate bodies; 4) did not provide for participation in development teams of relevant research institutions, or even only the participation of academic gender researchers. The developers are definitely dominated by civil society activists and their coordinators from international donor organizations. In addition, the number of developers in such development teams is usually small. This leads to non-compliance with scientific procedures in the development of tools and in the actual measurements and calls into question both the effectiveness of such tools and the objectivity of the results obtained with their help. It also pushes gender issues to the periphery of national research and education practices in Ukraine, depriving the gender equality advocates of the opportunity to integrate gender issues into professional activities in academia. It is because of the exclusion of the academic community from the processes of developing gender measurement tools that Ukraine is unable to obtain such an indispensable source of gender data as research data.

Conclusions were made on the serious and diverse experience of Ukraine in the field of national gender measurements, as well as the experience of creating groups and networks of active citizens ready to conduct such measurements to improve the social situation of their communities, regions, and cities. The need to move to the next stage of professionalization of gender measurements, their implementation on a solid professional basis, and integration into the activities of professional statistical, sociological, managerial institutions and communities are pointed out.

Key words: *gender equality, gender equality policy, gender measurement, gender measurement at the local level, sectoral gender measurement, gender measurement tools, sex-disaggregated data, gender indicators, gender statistics.*

Бібліографічний опис для цитування:

Скорик М. М. Огляд національного досвіду вимірювання гендерної нерівності в Україні, 2009–2021 рр. Частина II. Недержавні/неурядові донорські й місцеві громадські ініціативи гендерних вимірювань. *Статистика України*. 2022. № 1. С. 101–116. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.10

Bibliographic description for quoting:

Skoryk, M. M. (2022). Ohliad natsionalnoho dosvidu vymiriuvannya hendernoi nerivnosti v Ukraini, 2009–2021 rr. Chastyna II. Nderzhavni/neuriadovi donorski i mistsevi hromadski initsiatyvy hendernykh vymiriuvan [Review of the National Experience of Measuring Gender Inequality in Ukraine, 2009–2021 rr. Part II. Donor’s and Non-governmental Organizations’ Initiatives of Gender Measurements]. *Statystyka Ukrainy – Statistics of Ukraine*, 1, 101–116. Doi: 10.31767/su.1(96)2022.01.10 [in Ukrainian].